

GENADEKLAP VOOR *LIESE-AKTION*

Duitse jacht op arbeidskrachten

De nederlaag van de Duitse troepen in Stalingrad begin februari 1943 werd alom ervaren als het keerpunt in de Tweede Wereldoorlog. Ook in Duitsland groeide twijfel over een goede afloop van de oorlog. Om deze stemming de kop in te drukken werd nog diezelfde maand een bijeenkomst in het Berlijnse Sportpalast georganiseerd waar een opgehitste massa luidkeels ja brulde na Joseph Goebbels historische oproep ‘Wollt ihr den totalen Krieg?’ De gevolgen waren niet alleen in Duitsland merkbaar maar ook in de bezette gebieden. Alle beschikbare krachten moesten worden ingezet om de weermacht te versterken en de oorlogsindustrie op hoog niveau draaiende te houden.

Door Max van den Berg

Al voor de oorlog stimuleerden de Nederlandse gewestelijke arbeidsbureaus (GAB's) werklozen om in Duitsland aan de slag te gaan. Op 25 juni 1940, meteen bij het begin van de bezetting, werd arbeid in Duitsland als passend werk geïntroduceerd. Bij weigering kon de uitkering worden stopgezet. In februari 1941 gaf rijkscommissaris Seyss-Inquart de GAB's opdracht om op verzoek van de bezetter

arbeiders in Duitsland te plaatsen. Dit leidde onder andere in Amsterdam-Noord tot een grote metaalstaking die aan de Februaristaking vooraf ging. In april 1942 werd de *Holland-Aktion 1* gelanceerd met als taak het werven van 30.000 arbeiders voor de oorlogsindustrie. In september volgde *Holland-Aktion 2* met als doel 40.000 dwangarbeiders naar Duitsland te sturen. In november ging de Bewa-

Affiche en oproep voor verplichte tewerkstelling.

Foto's van de razzia in Rotterdam op 10 en 11 november 1944.

pening-Aktion van start waarbij 35.000 arbeiders werden geronseld en begin mei 1943 de Staal-Aktion met een transport van 22.000 metaalbewerkers naar Duitsland.

Razzia's op mannen van 17 tot 40 jaar

Terwijl de oorlog aan het Oostfront en in Afrika meer en meer soldaten opeiste, werd het gebrek aan arbeiders in de Duitse oorlogsindustrie steeds nijpender. In mei 1943 werd de algemene arbeidsplicht voor Duitsland ingevoerd en kregen de GAB's te maken met nazi-toezichthouders op de uitvoering van dit besluit. Er zouden 170.000 arbeiders op transport moeten worden gesteld. Maar velen doken onder. Uiteindelijk konden 54.000 mannen worden opgepakt, voor een belangrijk deel door middel van willekeurige razzia's in verschillende uithoeken van het land. Ook de uitbreiding van de oproep voor verplichte tewerkstelling voor mannen tussen de 17 en 40 jaar leverde niets op. Berlijn beraadde zich op

andere en efficiëntere middelen om het arbeiderstekort in de industrie op te heffen.

Massale overplaatsing naar Duitsland

Op 10 november 1944 werden grote delen van Rotterdam door Duitse soldaten afgesloten en kregen alle mannelijke bewoners tussen de 17 en 40 jaar opdracht om zich, voorzien van warme kleding, op bepaalde plaatsen in de buurt te melden. Zij die dat niet deden, konden rekenen op het concentratiekamp en inbeslagname van huis en meubelen. De volgende dag werden andere delen van de stad afgezet en herhaalde zich dit patroon. Na het bombardement in de meidagen van 1940 en de vele geallieerde luchtaanvallen was de stad murw geslagen. Er was weinig weerstand, de bedreigingen waren fors en de overval kwam als een verrassing. Ruim 52.000 mannen werden uiteindelijk in het Feyenoordstadion bijeengegreden en via treinen, boten en bussen naar Duitsland afgevoerd. Toen de nazi's in Den Haag op 21 november onder

de naam 'Sneeuwvlok' een vergelijkbare razzia organiseerden, was de burgerij al van de mannenjacht in Rotterdam op de hoogte. Velen waren tijdig ondergedoken. Met een vangst van slechts 15.000 arbeiders was de operatie in Duitse ogen mislukt. Even later werd de actie in Haarlem voortgezet, maar ook daar viel het resultaat erg tegen. Wat stond Amsterdam te wachten?

Totale oorlog in Amsterdam

Medio december 1944 ontstond voor de bezetter een gecompliceerde situatie vol tegenstellingen. Seyss-Inquart had tot taak de bezetting van ons land zo rustig mogelijk te laten verlopen, opdrachten van Hitler te vervullen en de overheid zo gesmeerd mogelijk te laten functioneren. Hij was niet te spreken over de gebeurtenissen in Rotterdam en Den Haag. Onder de weggevoerden bevonden zich vele brandweerlieden, arbeiders uit fabrieken die voor de Duitsers werkten en werkkrachten die verantwoordelijk waren voor transport en voedselvoorziening. Dit veroorzaakte onrust onder de Nederlandse bevolking, iets wat de rijkscommissaris nu juist wilde vermijden. Tegelijkertijd was de Duitse weermacht een laatste groot offensief begonnen in de Ardennen waarvoor een deel van de bezettingstroepen uit Nederland was opgeroepen. Dit had tot gevolg dat voor een afsluiting van Amsterdam eenvoudigweg onvoldoende soldaten beschikbaar waren. Bovendien eiste de *Totale Krieg* van Goebbels dat alles en iedereen ingezet diende te worden voor de militaire overwinning. Om dat doel te bereiken werd een van Goebbels' naaste medewerkers, de fanatieke nazi Hermann Liese naar Amsterdam gezonden. Een slimme, arglistige man.

Liese-Aktion

Hermann Liese ging voorzichtig te werk. De wilde razzia's moesten vervangen worden door nauw-

Teruggekeerde dwangarbeiders in Haarlem na de bevrijding.

De Raad van Verzet en de Landelijke Knokploegen hadden in samenwerking met de Ordedienst een ongemeen gedurfd plan opgezet

keurige administratieve maatregelen. Eerst werd de Kamer van Koophandel opgedragen een volledige lijst van bedrijven te overhandigen. Deze bedrijven kregen opdracht hun personeelslijsten in te leveren. Het gewestelijk arbeidsbureau diende de namen van alle ingeschrevenen te overhandigen. Vlak voor Kerst verscheen het bericht dat alle mannen tussen de 16 en 40 jaar zich moesten melden voor de *Arbeitseinsatz*. Men zou kost en inwoning krijgen en de achterblijvende gezinnen werd een goede uitkering en extra voedsel beloofd. Op 28 december verscheen in de pers een bekendmaking waarin de verplichte arbeid in Duitsland uit de doeken werd gedaan. De verzetsbeweging in Amsterdam was tijdig op de hoogte van de maatregelen en had Londen ingeseind. De Nederlandse regering in ballingschap reageerde wonderlijk snel. Op 2 januari 1945 deelde Radio Oranje mee dat de regering iedereen oproeg alle medewerking aan de *Liese-Aktion* te boycotten en alles in het werk te stellen de arbeiders over te halen niet te gaan en geen *Ausweis* voor vrijstelling aan te vragen. Ambtenaren die aan de *Liese-Aktion* zouden meewerken, hing na de bevrijding bestraffing boven het hoofd.

Monument bij De La Mar Theater, Amsterdam

Monument Rozenoord, Amsterdam

Verzet deelt klap uit

Op 5 januari openden de wervingsbureaus hun deuren. Mannen konden zich opgeven voor werk in Duitsland, maar ook een *Ausweis* aanvragen. De toeloop was uiterst gering ondanks het verleidelijk aanbod van extra geld en voedsel. En dat in de hongerwinter. Ondertussen hadden de twee voornaamste verzetsorganisaties, de Raad van Verzet (RVV) en de Landelijke Knokploegen (LKP), in samenwerking met de Ordedienst (OD) een ongemeen gedurfd plan opgezet. In de nacht van 5 op 6 januari werden aanslagen gepleegd op negen werkwillige ambtenaren van de GAB's. Vijf werden ter plaatse doodgeschoten en vier raakten zwaar gewond. Nog diezelfde nacht werd het arbeidsbureau dat in de Spieghelschool aan de Marnixstraat was ondergebracht in brand gesto-

Monument dwangarbeiders bij Provinciehuis, Den Haag.

ken en verwoest. Met handgranaten werd ook het wervingslokaal Emma vernield. Deze grondig en strak georganiseerde verzetsdaad bracht de *Liese-Aktion* de genadeklap toe. De waarschuwing van het verzet drong ook door tot de bevolking en van de *Liese-Aktion* bleef dan ook weinig over.

De bezetter reageerde woedend. Uit de gevangenis aan de Weteringschans werden vijf verzetsmensen gehaald en voor de Spieghelschool doodgeschoten. Kort daarop werden elf GAB-ambtenaren opgepakt, verdacht van verzetswerk of sympathie voor het verzet. Zij werden op 18 januari op Rozenoord gefusilleerd. De bevrijding, enkele maanden later, kwam voor hen te laat. Zij werden later begraven op de Eerebegraafplaats te Bloemendaal.

Bij de Spieghelschool, na de oorlog herbouwd tot het De La Mar Theater, verscheen een bescheiden verzetsmonument. Toen jaren later Joop van den Ende het pand liet verbouwen tot een nieuw theatercomplex werd het monument naast de toegangsdeuren geplaatst. En zo werd een unieke verzetsdaad voor volgende generaties blijvend aanschouwelijk gemaakt.